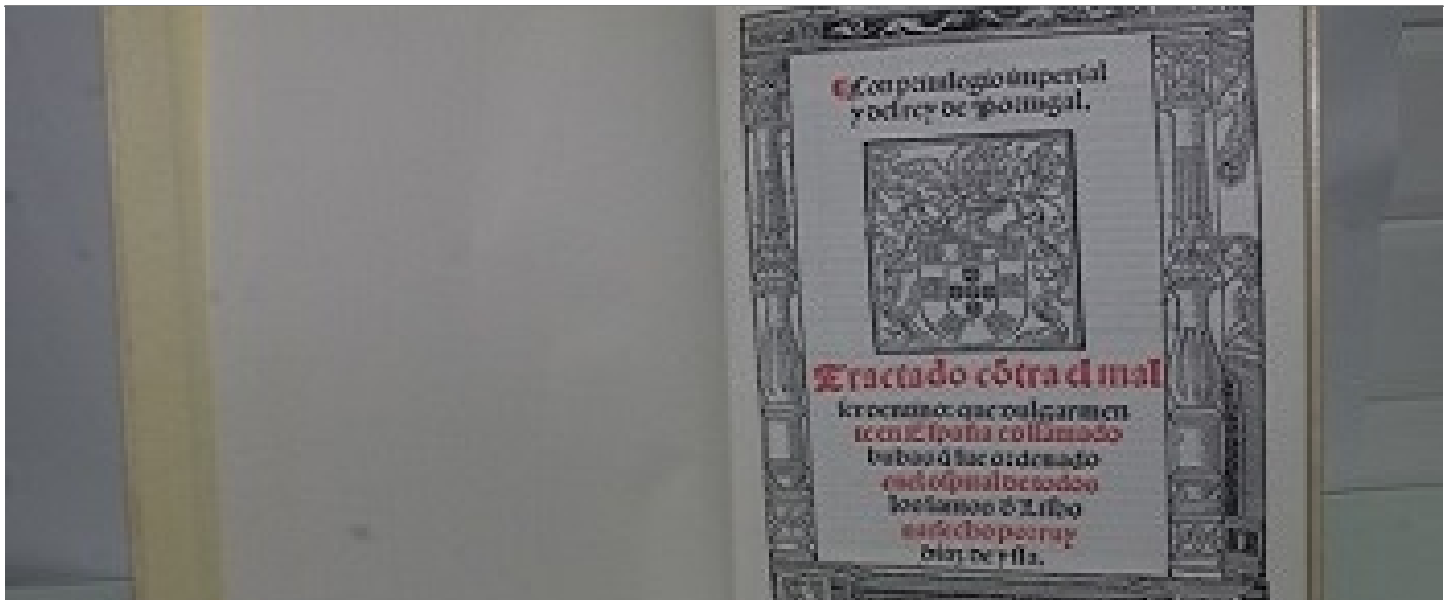

Rèplica a Sàpiens (2): Antoni de Capmany

Autor: Lleonard Garcia i Solà
Data de publicació: 29-06-2020

En Lleonard Garcia continua refutant reflexions dels historiadors de 'Sàpiens'. S'adona que l'Antoni de Capmany (1742-1813) aïllà quatre casos de censura en una obra mèdica del segle XVI, que tracta de l'arribada de la sífilis a Barcelona.

El “bisturí” de la Inquisició per separar ‘el gra de la palla’. El doctor Baydal, l'Antoni de Capmany i En Ruy Díaz de la Isla

Un altre dels contertulians a l'Ateneu barceloní, el doctor Vicent Baydal, esmenta l'Antoni de Capmany, En Jaume Vicenç Vives i En Josep Fontana com a exemples d'historiadors que han fet una ‘història ben feta’, un relat que ‘s’ha bastit sobre una visió històrica dels models de societat’.

Certament, En Capmany, En Fontana i En Vicenç Vives són uns historiadors molt respectables. I fins i tot cabdals. Però cal no oblidar que van viure en situacions ‘tutelades’ per les estructures de poder d'un estat hegemònicament castellanocèntric. En el cas del primer autor citat, va passar els darrers deu anys de la seva vida —el període que ens interessa— dins el regnat d'En Carles IV (1788-1808) i els primers d'En Ferran VII (1808-1833), i amb una Inquisició encara operativa. I els altres dos, en ple franquisme.

Les perplexitats de l'Antoni de Capmany

Nosaltres, en aquest article, ens centrarem en les investigacions de l'Antoni de Capmany durant els darrers anys del regnat d'En Carles IV. En aquella època, a l'hora d'expressar i emetre opinions compromeses, ningú no podia anar gaire més enllà d'on va poder arribar l'Antoni de Capmany i Montpalau (1742-1813). Aquest historiador es va veure en el tràngol d'haver de donar compte de certes anomalies que va trobar en les seves recerques. Són significatives expressions seves com les següents: “no pudiéndose ahora acertar en el motivo de esta supresión...”. o “si esta supresión fué hecha con estudio, como lo sería la primera, menos se podrá acertar en los motivos que tendría el autor,

o el editor, para callar una noticia tan importante para la historia de la antigüedad y origen de esta dolencia". En Capmany està parlant de l'arribada de la sífilis entre nosaltres. Sembla que aquestes frases traspuen una sensació de perplexitat i desconcert davant de esta supresión, davant de los motivos para callar. No sabem si rere la "història ben feta" de què parla el senyor Baydal, aquest historiador està al cas dels neguits i dubtes de l'Antoni de Capmany.

Aquestes frases es troben en l'obra de l'historiador barceloní intitulada «Cuestiones críticas sobre varios puntos de Historia económica, política y militar». Va ser publicada l'any 1807. En ella, l'antic secretari de la Real Academia de la Historia ens hi descriu els inicis de la malaltia sífilítica al nostre continent. Ho fa en el capítol III, sota el subtítol Del origen y antigüedad del mal venéreo y de su aparición en Europa. En Capmany ens hi assabenta que ha trobat el manuscrit original del metge que per primera vegada va descriure els símptomes de la sífilis: En Ruy Díaz De la Isla. L'obra escrita a mà d'En Ruy Díaz rep el nom de Tractato llamado fructo de todos los santos: contra el mal serpentino, venido de la Ysla Española i va sortir impresa els anys 1539 i 1542 sota un títol molt semblant: tratado contra el mal serpentino, que vulgarmente en España es llamado bubas. En Capmany va trobar el manuscrit a la Biblioteca Real de Madrid.

Irregularitats entre el manuscrit i l'obra impresa d'En Ruy Díaz De la Isla. La censura

El nostre historiador va contrastar el Tractato redactat a mà i la seva versió impresa l'any 1542 i no s'està d'expressar la seva estranyesa davant les incongruències i l'escapçament d'algunes dades del manuscrit en relació al Tractato imprès. Les irregularitats li criden l'atenció. I vet aquí una dada molt important que explicaria les irregularitats. Tres segles més tard, el doctor Anastasio Chinchilla ens fa avinent a Historia de la medicina española, 1841. Tom I, p.201 que "la obra [impresa] ya estaba escrita muchos años antes y censurada en 1537, según consta de la censura de los médicos y cédula de privilegio para la impresión" (nota 1).

Sorprenent! La censura en un manual de medicina! I nosaltres ens hem demanat: quin interès podia tenir la Inquisició per passar-hi el ribot i per canviar o suprimir quelcom de l'obra? Ho mirarem d'explicar en la resta d'aquest escrit.

Però abans ens cal seguir l'exposició d'En Capmany sobre l'abast i característiques de la malaltia venèria a través de la lectura de l'obra impresa del metge De la Isla. Així, sobre la primera detecció de la malaltia ens diu (p.159-161): "Plugo a la divina justicia de nos dar... dolencias ignotas... ni vistas, ni en los libros de medicina halladas... la qual fué aparecida en 1493 en la ciudad de Barcelona, la qual fue inficionada. [Y] por consiguiente, en toda Europa..." etc. Anteriorment ens havia explicat que el mal fou prèviament encomanat als mariners que van anar amb En Colom a l'Espanyola: "E como la isla fué descubierta y fallada por el Almirante Cristóbal Colón... fácilmente se les apegó, e luego fué vista en la propia armada. ...Y al tiempo que el Almirante Don Cristóbal Colón llegó a España, estaban los Reyes Católicos en la ciudad de Barcelona; e como le fuesen á dar cuenta de su viage, ... luego se empezó a inficionar la ciudad... y a se extender... según que adelante se vido por larga speriencia". A tenor d'aquestes paraules, ens és necessari fer unes consideracions.

Primera consideració: En Colom i els seus no van viatjar a Barcelona per terra des de Palos

Si no ho entenem malament, l'expressió 'e luego fué vista en la propia armada' deu voler dir que la malaltia ja era visible durant el viatge de tornada i, per tant, ja superat el període d'incubació. D'altra banda, hi ha, a més a més, la frase 'luego se empezó a inficionar la ciudad'. És a dir, que la malura va passar de «la propia armada» a «la ciudad». Aquesta afirmació contradiu allò que absurdament expliquen alguns cronistes: que el viatge de Palos de Moguer a Barcelona fou realitzat per terra. Si s'hagués fet per terra, això significaria que els mariners d'En Colom no haurien tingut relacions amb cap fembra —ni amb les seves ni amb cap altra— al llarg dels quasi 1100 km des de Palos fins a Barcelona. I ja sabem que la tradició en aquests afers és que a cada port— en aquest cas, a cada llogaret, poble o ciutat— als mariners els esperava una xicota. Per tant, aquells qui no se'n van saber estar a La Espanyola, ¿se n'haurien estat mentre acompanyaven En Cristòfor Colom durant la llarga i feixuga travessa per terra fins a la ciutat comtal? La resposta és, evidentment, negativa. Però és que, a més a més, no hi ha cap testimoni que deixessin cap reguizell d'"inficionados del morbo serpentino" mentre travessaven, suposadament, la península.

Segona consideració. Tres diferències entre el manuscrit i l'obra impresa

Primera diferència

En relació al manuscrit, hi ha tres dades que criden l'atenció d'En Capmany i que no es troben en la còpia impresa.

La primera d'elles és que el manuscrit ens explica que fou el pilot Vicenç Anes Pinçon el mariner guarit pel metge De

la Isla a Barcelona : “...en el manuscrito de esta obra de De la Isla... se lee la especie de que el primero, o a lo menos de los primeros, que contraxeron la lúe venérea, y á quien él curó en Barcelona, fué Vicente Pinzón Yañez, piloto de Christobal Colón, en su primera vuelta a España.” I a continuació En Capmany ens adverteix: “Pero esta apreciable noticia no se halla en la obra impresa: no pudiéndose ahora acertar en el motivo de esta supresión...”

I per què aquesta ‘apreciable noticia’ no consta en l’obra impresa? Al nostre parer això és així, en primer lloc, perquè els qui van confeccionar la versió oficial —és a dir, la de l’obra impresa— els va convenir que corrés una altra explicació: que els germans Pinzón es van quedar al Palos andalusí i no van seguir En Colom fins a Barcelona perquè s’hi havien enemistat. A més, s’hi diu que a la mateixa població hi va morir el germà gran, En Martín Alonso Pinzón, i també que, més tard, segons la versió fins ara explicada, aniria a la ciutat comtal només el pilot Vicenç Anes Pinzón per cobrar una part del salari. És obvi que aquesta explicació oficial no concorda amb allò que es descriu en el manuscrit del metge De la Isla, ja que aquest dona entenent que els Pinzón i En Colom van arribar plegats a Barcelona.

Segona diferència

Vet ací la segona diferència. També es diu al llibre imprès que aquest mateix pilot Vicenç Anes Pinzón no va anar de Palos a Barcelona fins que no va rebre una lletra de la reina tot reclamant que s’hi presentés. Quant a aquesta explicació, pensem que els censors la van muntar com una maniobra de distracció a fi d’amagar una evidència: que tots ells vivien i tenien els seus negocis a l’Empordà. Que vivien aquí es pot deduir de la versió del manuscrit, car aquest diu: “...y a quien él curó en Barcelona... en su primera vuelta a España”. El primer retorn, doncs, a Barcelona, segons el manuscrit, i el primer retorn a Palos de Huelva segons l’obra impresa. Si en realitat el que va passar hagués estat això darrer, la lògica més palmària ens hauria indicat que el contagi s’hauria d’haver esdevingut a Palos de Moguer i, per extensió a Andalusia, de la qual cosa no hi ha constància. En canvi, el manuscrit del metge De la Isla expressa que els Pinzón van anar directament a Barcelona i sembla que és això el que la censura volia amagar. Com el lector pot comprovar, a l’edició impresa no és diu el mateix que allò que diu el manuscrit!

Tercera diferència

I finalment la tercera. Mes endavant, En Capmany ens fa saber el que segueix: «falta también en la obra impresa el método que los indios de aquella isla, aunque bozales por otra parte, observaban desde tiempo inmemorial en la curación de esta enfermedad [...]». “Si esta supresión fué hecha con estudio, como lo sería la primera; menos se podrá acertar en los motivos que tendrían el autor o el editor”.

Sembla que l’Antoni de Capmany no va gosar esmentar la Inquisició —ben operativa encara l’any 1807— com autora d’aquelles ja llunyanes «supresiones», en el llibre imprès, d’algunes parts que consten en el manuscrit del metge De la Isla. I això en un temps, per altra part, en què l’òrgan inquisitorial exercia el seu poder al servei de la Corona de Castella. A partir del segle XVI endavant, la Inquisició es convertí en el principal braç executor de l’absolutisme més intens. Els inquisidors tenien el permís de fer i desfer en tot. Especialment —però no pas únicament, com hem vist— en tota obra impresa que oferís dades i localitzacions relacionades amb les exploracions geogràfiques, tal com ho ha explicat i denunciat en J. Bilbeny en tantes ocasions.

Té present el senyor Baydal aquests ‘detalls, aquestes perplexitats i aquestes irregularitats que neguitejaven En Capmany?

Per què els censors van amagar —tal com se’n lamenta En Capmany— l’al·ludit remei o “método” indígena contra aquella terrible malaltia? Donarem el nostre parer més endavant. Ara direm només que aquest remei és el que devia aplicar en aquells primers moments el metge Ruy Díaz de la Isla al pilot Vicenç Anes Pinzón. I segurament, també a d’altres mariners afectats. Sembla que es tractava d’un beuratge fet amb l’escorça del caqui (palosanto) com a component principal. En aquest sentit, el doctor Chinchilla esmentat més amunt diu, parafrasejant les paraules del metge Ruy Díaz de la isla, que: “...a continuación, dedica artículos especiales a tratar del manpuan, una de las siete especies del guayaco (caqui) y de la tuna, yerba que dijimos que empleaba la india (suposem que es refereix a la fetillera de la tribu)...”. Després de llegir aquesta asseveració, tornem a formular la pregunta amb uns altres termes. Si es coneixia un remei que es va demostrar efectiu en el cas del pilot i entre els indígenes, ¿on era l’obstacle perquè no fos aplicat a tothom? I, pitjor encara, ¿per què es va acabar amagant-ne l’existència i, per tant, la seva efectivitat?

El nostre parer és que la solució a ‘tan gran mal’ no podia venir d’uns pagans —infidels i semisalvatges— sobre els quals calia dur a terme la gran i superior «missió evangelitzadora». Els pagans no podien saber més que els cristians. I és que aleshores, ¿on quedarien el “prestigi” i la superioritat “moral i material” de l’església, si la solució havia de venir de qui no creia, encara, en un déu que els havia de salvar? Malament haurien quedat els cristians, davant els propis i davant d’aquells altres que “calia guanyar” per a la fe cristiana!

L'alternativa que finalment va gaudir del prescriptiu vist-i-plau d'aquestes 'autoritats' va ser l'ús de 'vapors de mercuri': una solució "mèdica" amb la qual molts afectats d'arreu van anar al cel sense haver de fer ni cua.

Com a conclusió del que venim dient, constatem que qui es vol apropiari dels mèrits d'altri només en vol aquells que donen poder i prestigi, o sigui el 'gra'. Una malaltia que de seguida va agafar un abast continental era un "serrell" incòmode i antipàtic per a la glòria desitjada. Era la 'palla'. I no podia enterbolir, per tant, el prestigi d'una Castella entestada a tenir un gran paper en un destí global, com diríem avui. Tal com, a tall d'exemple, s'esdevé ara amb un nostrat mèrit esportiu: que acaba essent un mèrit d'Espanya, entenent, a la vegada, que Espanya representa un Estat hegemònicament castellà.

En canvi, no interessa tant si es tracta del cas contrari. Queda, doncs, per a la Corona de Castella tot el glamour d'una gesta geogràfica d'ampliació territorial i del fet de disposar d'una nova humanitat a la qual calia apartar del seu paganisme mentre se l'evangelitza a major glòria de la cristiandat.

Per contra, a Barcelona, i en conseqüència a Catalunya, la censura li va deixar, en el cas que ens ocupa, que mantingués únicament el protagonisme de la part més lletja i horrible de la descoberta, com ho és el fet de ser l'epicentre de l'expansió del 'morbo serpentino', tal com anomenava la malaltia el metge Ruy Díaz de la Isla. Un indesitjable efecte col·lateral, que diríem avui, del qual ningú no se'n volia fer responsable.

Fi de la segona part

Lleonard Garcia i Solà

Enllaços interns:

Enllaç a la primera part:

<https://www.inh.cat/articles/Replica-a-Sapiens-1-Palos-de-Moguer->

Enllaç a la tercera part:

<https://www.inh.cat/articles/Replica-a-Sapiens-3-un-port-a-Pals>

Enllaç a la quarta part:

<https://www.inh.cat/articles/Replica-a-Sapiens-i-4-els-arxius>